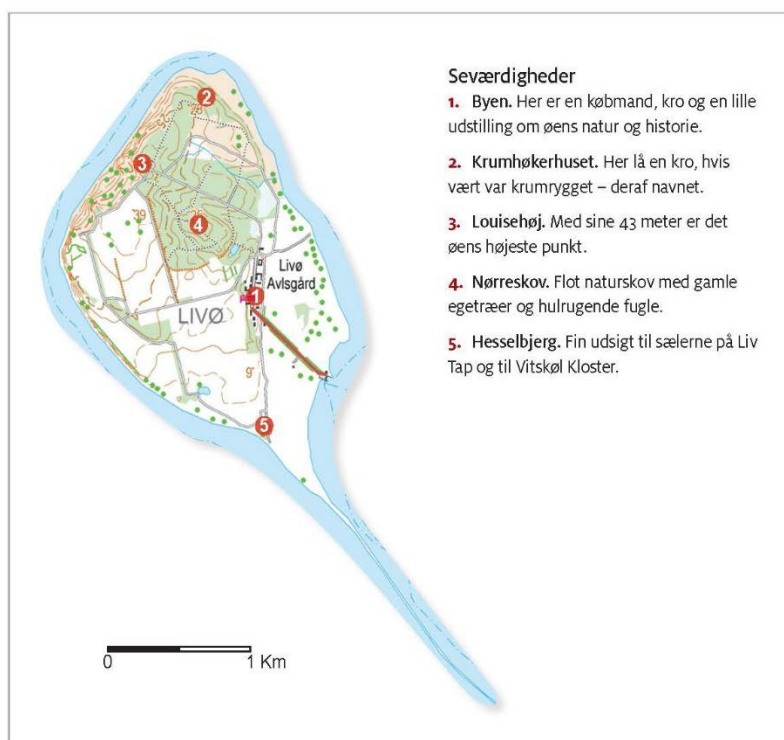

Øerne i Limfjorden Livø

Rylen” glider langsomt bort fra Jenles strand. Et døgn har vi tilbragt i det Aakjær´ske hjem og rejser bort endnu et minde rigere om den fred og skønhed, som dette sted bestandig rummer. Og nu runder vi bankerne ved Eskær og Sallings østlige fremspring ved Hvalpsund og sætter kursen nordover mod Livø.

Man kaldte Fur Limfjordens perle; endnu for få år siden med rette. Men den har langsomt og sikkert tabt sin glans under agrarers og forstmænds fælles bestræbelser. En skæbne, som i sig selv er mere ond end denne, har på besynderlig vis været medvirkende til at bevare Livø's natur i en grad, så det nu er denne ø, der har krav på navnet. Men det har været dyrt. Thi prisen som øen har betalt

for at undgå den almindelige vanskæbne, er blevet denne, at kun nogle stakkels åndssvage forbrydere og deres vogtere har ret til at betræde dens jord.

I sin novelle, der bærer øens navn, har Steen Blicher givet den netop den farve af romantik, som har hvilet over den omtrent helt op til digterens egen tid. Et skær af vemod er der siden gennem Blicher – navnet kastet over den, idet digterens yngste datter, hans smukke og højtelskede Malvine, hvem han nævner med ømhed i sin ”svanesang”, her levede en kort tid i et af de sidste stadier op hendes fattige og triste livsbane.

Liv eller Livland kaldes øen af fjordfiskerne og omegnens folk. I Valdemar Sejrs Jordebog kaldes den Lygh, og der nævnes jagthus for kongen på den og af vildt harer. I 1157 skænkede Valdemar den Store landsbyen Vistkowel til cistercienserne, og året efter indviedes klostret, som byggedes ved denne. Munkene forandrede landsbyens navn til ”Vitae schola”, som senere forvanskedes til Vitskøl. Sandsynligvis har Livø allerede på den tid hørt under landsbyen, thi Christoffer I stadfæster 1253 klostret besiddelsen af dets gods derunder Livø. Fra 1538 havde abbederne i Sorø overopsyn med klostret og da formodentlig også med alt dets gods.

Da Frederik II i 1563 inddrog klostret og godset, kom Livø sammen med dette under kronen, som samme år pantsatte det hele til Henrik Gyldenstjerne til Ågård. I 1573 magesiftede kongen Vitskøl Kloster og gods, derunder ”1 Ø i Limfjorden kaldet Lif”, til Bjørn Andersen på Stenalt. Denne ejer opkaldte klostret efter sig under navn af Bjørnsholm, et navn som det endnu bærer. (Klostret blev 1949 erhvervet af Statens Ungdomsforsorg, og bærer nu sit oprindelige navn Vitskøl Kloster). Under dette gods blev øen i tre hundrede år, trods dets skiftende ejere.

Arennt Berntsen siger (1656) om øen, hvis navn han staver Leuff, at den ”er paa det meste offver med alt med Hessel-Skou begroet, hvilcken giver saa overflødige Nødder, at foruden de som deraff indsamles, nogle Hundrede Svin deraf kand feedis.” – Pontoppidan nævner (1769) to gårde på øen, som er bortforpagtede til

Øerne i Limfjorden Livø

Poul Pedersen og Laurs Christensen. Det er velhavende folk, som klarer sig stolt på deres fæstegårde; den ene kan ved et års slutning præsentere godset en regning på 160 rdlr. På tilgodehavende for stude.

De to familier kom kun bort fra øen, når et af dens medlemmer skulle begraves i Bjørnsholm kirke. For øvrigt fandtes her et lille bedehus på ørn, og præsten i Ranum kom undertiden herover, når vejret var "tjenligt". For sådanne besøg skulle præsten årligt have en fed bede fra indbyggerne.

Vitskøl Kloster

Af og til kom fiskere fra omegnen til Livø, enten forslaget af storm og uvejr eller for at "bruge fiskeriet" deromkring en lille tid. De var altid velkomne hos livøboerne, fik mad og drikke, tørre klæder og et varmt leje. Til gengæld gav fiskerne øboerne part i fangsten, de såkaldte "davreål".

Så ophørte disse tider og forhold. Af de to sidste bønder, som boede på øen, døde den ene derovre, og den anden flyttede derfra.

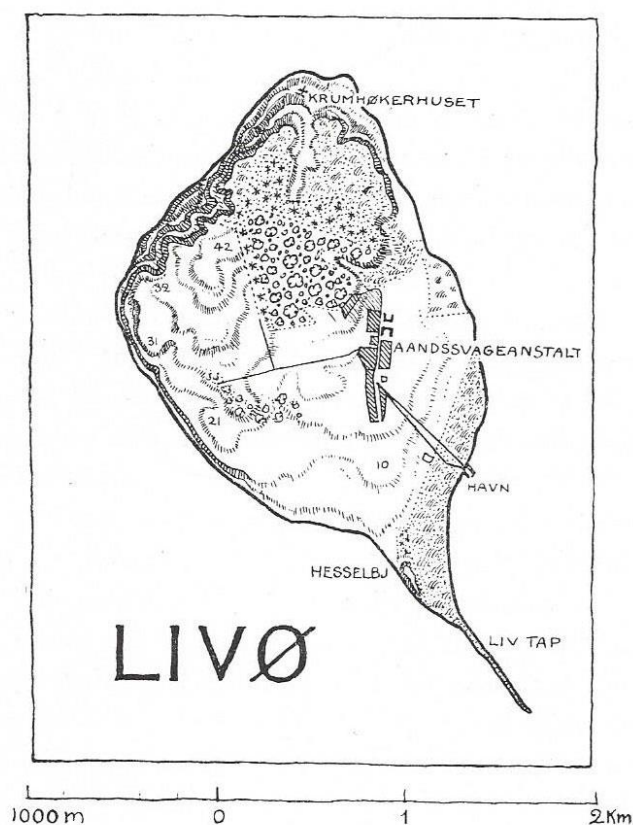
Da Johan Casper de Mylius i 1809 blev ejer af godset, slog han de to gårde på øen, Nørregård og Søndergård, sammen til en under Nørregård, som han kaldte Livøgård. Den bortforpagtes første gang 1826;

men allerede to år efter må Mylius overdrage godset sammen med Livø til Staten for resterende skatter. Fæsteren er på dette tidspunkt student, løjtnant Ditleff Winding, som i 1836 får øen af den kongelige kasse på halvtreds år. Han forpligter sig til at yde "Skibsfolk, der i Havsnød kommer til øen, saavelsom andre Rejsende" assistance og give dem herberge, så at øen "som et rigtigt Tilflugtssted i Limfjorden kan fremdeles blive, hvad den efter sin Beliggenhed bør være".

Livøgård 1931

Øerne i Limfjorden Livø

Windings forpagtning hæves imidlertid allerede 1838, og en Mads Teilbjerg overtager den til 1850, da staten stiller øen til bortsalg til arvefæste ved offentlig auktion, og Mads Teilbjerg køber den for 6.000 rdlr. I skødet nævnes, at øen har ret til værtshushold ifølge kgl. Bevilling af 1840. I den følgende tid skifter Livø hyppigt ejere. I 1857 får Peder Schrøder til Kokkedal skøde på den. Det er ham, som bortforpagter den til Steen Blichers svigersøn, Rasmus Schade Berg, som imidlertid kun opholder sig her et par år.

Under de skiftende forpagtere bor Schrøder i et af ham selv på øen opført hus, som nu for længst er forsvundet. Det kaldtes "Slottet" og lå inde i skoven NØ for den nuværende vægterbolig. Samtidig fandtes på den nordreside nær stranden og ikke langt fra daværende havn, som lå nord for den nuværende, en kro, som bar det gådefulde navn "Krumhøkerhuset", hvor skippere og fiskere hentede sig lægedom og helsebod for mangan dravat på søen.

Schrøder havde ikke nogen heldig hånd med, hvad han foretog sig på Livø. Hans forskellige transaktioner, f. eks. Teglbrænding i lerskrænterne på vestsiden ved hjælp af indforskrevne franske brændere, fabrikation af brosten ved svenske stenhuggere og endelig salg af tømmer fra øens gamle egeskov – ved alt dette havde han bestandig kun vanheld og pengetab. Han døde som en forarmet og derangeret mand i 1872, og øen blev solgt ved tvangsauktion til Ålborg Bys og Omegns Sparekasse for 22.000 rdlr.

Med Schrøders dage er det forbi med det, man kalder den romantiske periode i Livø's historie. En mørk høstaften, samme år som han døde, så beboerne i Ertebølle på Himmerlandsiden et mægtigt, flammende bål blafre op over søens ravnsorte flade, og luerne slog bro helt ind under kysten i en lang stribe som af flydende guld. Det var den gamle gård på Liv, der brændte.

Tilbage lå endnu det gamle kapel vesten for det sted, hvor gårdens stuehus havde været, men så forfaldent, at det længe havde været brugt til gåsesti. Sammen med et par elendige avlsbygninger, som også levnedes af ilden, det nu endelig helt forsvunden. Dets plads har efter nuværende inspektør Jensen angivelse været ca. 150 m nord for den nuværende hovedgård på den lille moses højeste sted, og en tilhørende kirkegård skal efter samme kilde have ligget umiddelbart op ad kapellets vestside i mosens laveste del.

I 1874 købte kammerherre, ritmester Oppen – Schilden til Hasseldorff øen af sparekassen. Omtrent 200 m syd for tomten af den gamle gård, hvor vi endnu kan finde brandsvættede murstensrester i grunden, byggede den nye ejer øens nuværende hovedgård. Det er et stort solidt og ganske anseligt stuehus med yderlænger af kampesten, som rummer store lader og stalde. Han byggede ligeledes den nuværende havn og det nær ved denne beliggende skipperhus, genopbyggede teglværket og opførte en del andre bygninger mellem dette og avlsgården, en hel lille by, som rummede boliger for teglværksarbejderne. Gårdens besætning bestod på hans tid af 18 heste, 60 kreaturer og 80 får. Desværre ryddede han en del af den

Øerne i Limfjorden Livø

gamle skov på øens vestside, bestående af eg og hassel, for at få mere agerjord og lavede granplantninger tæt op ad skovens sydvestlige side – dem, han hellere skulle have anbragt vest for agerlandet! Han indførte dåvildt og fasaner, samtidig med at han førte en årelang krig mod vandrotterne, under hvilken han endogså skal være gået løs på med blåræve og dynamitpatroner! Rotternes hærgninger strækker sig som regel kun over perioder på et til to år, men på Livø varede de hele fem år i træk og kulminerede i 1878. Tre år efter var øens høst på ny tilintetgjort af rotterne, og jorden var så undergravet, at mennesker sank i til op over anklerne, og hestene til højt op på benene (Zoologia Danica).

Trods alle kammerherrens anslag formerede rotterne sig og avancerede bestandigt, til forfølgerne fik en forbundsfælle i den hårde vinter 1891, da rotterne frøs inde i deres huller under et pludseligt, voldsomt frostvejr efter stærk tød, som havde fyldt hullerne med vand. Der siges, at da markerne det følgende forår pløjedes, lå der så mange rottelig, at stanken med vestenvind drev helt over fjorden til Rønbjerg!

Efter Oppen-Schildens død i 1896 skiftede øen flere gange ejer. Lensbaron Rosenkrantz til Rosenholm, som købte den i 1906, solgte den i 1911 for 160.000 kr. til "De Kellerske Åndssvageanstalter". Bygningerne var på dette tidspunkt på grund af van røgt kommet i en sørgelig forfatning, og øen var på mange måder slemt mishandlet. Men siden åndssvageanstaltens direktion er blevet herre på stedet, er der kommet eksemplarisk orden i alle forhold, hvilket allerede påbegyndtes under anstaltens første inspektør, Harald Leth, inspektør på øen fra 1911 – 15. Hvis historiske optegnelser om øen (se Hist Samf. Aarb. For Aalborg Amt 1914) jeg skylder størsteparten af de oplysninger, jeg i det foregående har kunnet bringe. Arbejdet på øen er forsat i samme fortrinlige spor under hans efterfølger, den nuværende inspektør Viggo Jensen.

Fra hovedbygningen med dens avlsbygninger, som er fortrinligt restaurerede ligger ned mod havnen en række villalignende småhuse, som beboes af funktionærerne og de internerede. Agerbruget drives mønsterværdigt af disse sidste under en forvalters ledelse. Skovene er under forstmæssigt tilsyn, men behandles overordentlig skånsomt, de ældste partier bevares og skærmes. Professor Keller selv og hans inspektør på stedet er forstående over for øens særegne og ejendommelige natur.

Af Livø's 599 tdr. land er kun 250 under plov. 150 tdr. land er skov, deraf 80 oprindelig, gammel naturskov. Resten er strandeng, forstrand, lynghede eller vildt bevoksede bakker og slugter. Øen hører under Bjørnsholm sogn i Ålborg amt og har 158 beboere. Af disse er omtrent 100 alumner på anstalten. Her findes foruden inspektøren og en økonoma 11 opsynsmænd med deres familier foruden nogle andre funktionærer og tjenestefolk.

Professor Chr. Keller har her sikkert fundet en på mange måder fortrinlig løsning på et af åndssvageforsorgens vanskeligste problemer. Anstalten rummer sådanne individer, som mere på grund af deres moralske end åndelige defekt falder de almindelige sindssygeanstalter til for meget besvær, eller som for deres gentagne forbrydelsers skyld ville være på bestandig vandring fra den ene straffeanstalt til den anden. Disse folk, forbrydere af enhver art, Foruden at de er seksuelt perverse, er hyppigst store mandskroppe med en hjerne, der er gået i stå i drengalderen, og uden hæmmende moralsk ballast. De kommer her til at gøre et sundt og nyttigt arbejde i fri luft, er under opdragende påvirkning, og hvis de er yngre og af en ikke for lav intelligens, er de måske efter kortere eller længere tidsforløb i stand til at rejse sig og gå ud i livet som nyttige mennesker. De bor her under fortrinlige forhold i småvillaerne, med

Øerne i Limfjorden Livø

soverum for en til fire personer, naturligvis installerede med tilbørlig hensyntagen til de pågældendes tilbøjeligheder, navnlig i seksuel henseende.

Christian Keller, 1858-1934, dansk læge, der overtog ledelsen af De Keller'ske Aandssvageanstalter oprettet af faderen, Johan Keller, ved dennes død i 1884. 1892 blev han titulær professor og var 1900-32 overlæge ved institutionen i Brejning. Keller blev nyskaberer af det danske åndssvagevæsen og udvirkede, at de mange institutioner, der varetog behandlingen af åndssvage, kom under offentligt tilsyn (1898). Han oprettede 1923 internatet på Sprogø for åndssvage, seksuelt løstagne kvinder og var under påvirkning af amerikansk eugenik initiativtager til Lov om Adgang til Sterilisation (1929), Europas første racehygiejniske lov.

Christian Keller 1933

For fangerne ville livet her kunne forme sig som for folkene på en større bondegård – hvis det ikke var for denne bestandigt nagende orm; ønsket om at slippe væk, den evindelige tanke om for enhver pris at vinde friheden. For den, der for det sidst udførte ”job”, mens han var på fri fod, egentlig kun ”stod til 6 måneder”, er det jo en streg i regningen, at han risikerer at komme til at blive her i årevis, inden han indstilles til at kunne gøre et nyt forsøg ude i livet: og måske opnår han aldrig dette, men må tilbringe resten af sit liv her, hvis han er blevet en forstokket vaneforbryder eller er for gammel og åndssløv.

”de vilde på Livø” kalder dem omboende befolkning fangerne, og navnet er et godt udtryk for den naturlige ængstelse, hvormed godfolk betragter naboskabet, og for den uhygge, som breder sig, når det rygtes, at en Livømand på en tømmerflåde eller over isen har banet sig vej ud til friheden. Jeg mindes udtrykket i furboernes ansigter, når jeg fortalte dem, at vi skulle over og tilbringe en fem – seks dage på Livø!

Straks ved landgangen fik vi det første indtryk af disse beboere af øen. Vi modtoges ved havnen af en af stedet funktionærer, føreren for den lille damper, som tre gange om ugen besørger øens forbindelse med Løgstør – samt af en halv snes af fangerne, der havde fir i anledningen af søndagen. Jeg må tilstå, at disses ydre ikke havde noget absolut tillidvækkende ved sig. De bar alle tydelige spor af degeneration i deres holdning, deres gang, i deres ofte uhyggeligt formede kranier, og det sløve ansigtsudtryk. Det var Hogarths værste modeller fra Londons forstæder. Den første tanke, der faldt mig ind, var denne, at de her på øen fandtes i et antal af omtrent et hundrede under opsyn af kun elleve vogtere! Men i samme øjeblik, vi kom dem nær og efter at have vekslet blot et par ord med dem, fik vi den rigtige opfattelse af dem, at de var nogle stakkels bedrøvelige og forhutlede fyre, som ikke enkeltvis rummede nogen virkelig fare og ikke havde intelligens nok til at rotte sig sammen med nogen som helst udsigt til held – et indtryk som siden bestyrkedes ved samtaler med anstaltens inspektør, hvem jeg skylder alle oplysninger om dem og anstaltens virksomhed. I de seks dage, vi tilbragte på øen traf vi dem bestandigt under vort arbejde på land, ligesom flere af dem besøgte os om bord. De var altid skikkeligheden selv.

Skipperen på dampbåden fortalte at da deres bestandige fremherskende tanke er at flygte fra øen, stjæler de alle de både, de kan overkomme, for at ro over til fastlandet. Skønt der passes godt på, er det enkelte gange lykkedes dem at slippe væk. Nu findes der ved havnen en solid lille bygning, hvori alle ankomende fartøjers både straks bliver lukket inde, og hvori også anstaltens både er bag lås og slå. Men at fangerne ikke alle er lige tossede, viser den omstændighed, at de har været i stand til at eftergøre den indviklet konstruerede nøgle dertil, som de aldrig har set, og på denne måde en enkelt gang er kommet ind i skuret!

Øerne i Limfjorden Livø

To fremmede fiskere, som lå i havnen, blev en nat, mens de sov i kahytten, lukket inde af nogle fanger, hvorpå disse forsøgte at gøre fartøjets båd klar til flugt. Men fiskerne, som havde været så forsigtige at tage en økse med til køjs, gav sig med denne til at splintre kappen for at slippe ud, og ved dette spektakel flygtede straks og forsvandt.

Selv kalder fangerne sig "elever", hvilken betegnelse også efterhånden bruges af anstaltens funktionærer. En fremmed, som var på besøg, henvendte sig en dag i staldene til en fange, uden at vide, at det var en sådan, og spurgte ham: "Sig mig engang, hvor mange åndssvage er der egentlig herovre?" – "Åndssvage" råbte manden, "her er den onde kraftedeme ingen åndssvage! Ve' do herut me' dig!"

Inspektør Viggo Jensen, hvem vi straks opsøgte for at få tilladelse til at gøre studier på øen, gav os beredvilligt denne og ledsagede os på vor første udflugt til nordlandets bakker.

Se bogen. Defekt og Depoter – Livø Anstalten 1911 – 1961 af Birgit Kirkebæk – som giver et rystende indblik i datidens behandlingsformer og på et utroligt lavt menneskesyn.

Fra bogen:

Livø – anstalten blev oprettet som led i en socialpolitisk strategi vendt mod sociale onder som vagabondering, drikfældighed, tyveri, brandstiftelse og vold. Samt ikke mindst "de mindreværdige" mænds seksualitet og de konsekvenser denne seksualitet kunne have i form af "degenereret afkom". Den lægelige fagkundskab mente, at mange åndssvage bar på antisocialitet som en personlig arvelig egenskab koblet til deres sygdom. Og at degenerationen burde bremses gennem sterilisationer og til dels kastrationer. Live i Limfjorden blev et reservat for sådanne "syge" mænd: dømt og/eller bare udisciplinerede og utilpassede mænd, som måtte tage ophold på Livø enten på baggrund af en tidsubestemt behandlingsdom, eller fordi de blev betragtet som for vanskelige til at have på de almindelige anstalter.

Hvem var de mænd, som blev opfattet som så farlige, at de ikke kunne rumme i de "åbne" anstalter på land – endsige i samfundet? Og var den tidsubestemte behandlingsdom udtryk for behandling og humanisme? Dette er nogle af de spørgsmål, som bogen tager op.

Citat fra bogen slut.

Foruden at kunne give en mængde oplysninger om forholdene på øen, som jeg indhentede hos ham denne og de følgende dage, hvor vi hyppigt var gæster i hans smukke hjem, viste han sig at være en stor naturbeundrer, begejstret for øens uberørte strækninger – egenskaber, som hos en mand på hans plads er af allerstørste betydning for disse lokaliteters bevarelse. Under vore vandring gennem skove og over de vilde hedebakker viste hans ægte begejstring for denne natur sig lige så frisk som vor; det var næsten, som om også han så stedet for første gang.

Unægtelig er dette også noget ganske enestående inden for dansk natur. En bræmme på 2 – 300 meters bredde af vældige bakker bølger sig til begge sider ned mod standen; de henligger ganske uberørte af menneskehænder, bevokset med lyng, grupper af vindhærgede, ofte fladt liggende enebærbuske og tætte krat af sandtids (Havtorn), isprængt slåentorn, roser og hyld. Enebærbusken og sandtidsen dominerer skiftevis, de findes ofte i så store og tætte masser, at man har et overvældende indtryk af fuldkomment urlandskab.

Nærmest inde mod den gamle skov, som her i sin udkant mest består af ege, voldsomt forvredne og forkrøblede i blæsten, og hvor man på den anden side har sandtidsen bredende sig over de vældige bakkens

Øerne i Limfjorden Livø

fald, her når dette land sin højeste, næsten heroiske skønhed. Indtrykket af urlandskab forstærkes gennem det væld af kilder, som springer fra bakkernes sider eller danne smådamme under krattes skygge.

Fra de højeste steder har man vid udsigt over hele Løgstør Bredning, dette Limfjordens største og farligste farvand, hvor især Livø med alle dens rev og grunde og den grumme "Liv Tap" er frygtet. Bag bredningen løfter sig Mors, Sallings, Thylands og Himmerlands fjerne, pragtfulde kyster, hvor om havet går dybgrønt med skummende brændinger. Over forgrundens bakker med de springende harer ser man ud over øens åbne sydende, hvor høet står i stak over de hældende marker, og hvor kvæget græsser. Langt borte i kartoffelmarkerne ser vi de arbejdende fangers grupper – de er blevet led i en idyl.

Et par store dalsænkninger fører gennem højderyggen ud mod nordvestkysten, den ene omtrent 200, den anden vel 400 m bred, den første bevokset især med sandtidsse, den anden til dels med ener.

De når her nede i lavningerne henholdsvis fire og fem meters højde. Imellem dem står helt i læ hylden, som allerede er i fuld blomstring og rager op med din friske krone over enernes mørke toppe. Også roserne har nylig sat blomster, der gløder og stråler mod sandtidsens kolde, olivengrønne løv. Aldrig har jeg set et herligere terræn eller en skønnere bevoksning – kun den fuldstændig uberørte natur kan frembringe noget så harmonisk som dette.

Vi må bruge alle kræfter for at bane os vej gennem krattets tætteste steder, mens tornene river os og vi snubler og glider i den lerede bund, hvor småkilderne springer, og hvor vi ofte havner i de tykke klynger af nælder. Ved et af de mange vandhuller i tykningen, bevokset langs sin bred af siv og vandanemoner, fandt vi nær vandspejlet, hvor gøgeurt og steffensurt stod i mængde, en bittersød natskygge, som krøb frem af en stor enebusk, og hvis frodige ranker var fulde af blomster. Og her finder vi den morsomme skjolddrager med de mærkelige blålige blomster i bladhjørnerne.

Rundt om os hører vi bestandig gærdesmutterens lille mystiske melodi, der lyder som selve krattets hvisken – men stigende til en hvæsen, når vi kommer en rede for nær. En irisk blander sin stemme deri, og en gærdesanger falder ind. Langt borte slår pludselig en solsort. Lige over vore hoveder svæver en tårnfalk, solbelyst mod den dyblå himmel.

Ude på de åbne bakkers mest udsatte steder, hvor intet læ findes mod stormene står sandtidsen som den eneste buskvækst, der åbenlyst kan trodse de hårde kår, uden at det ses på den. Anderledes med enen, som herude må holde til i læ af den; mister enen denne forbundsfælle, ligger den krybende som lav hen over grunden og danner lave, pandekageagtige pletter af få centimeters højde, men ofte af mange meters udstrækning. Også for hylde, roser og mange urter må sandtidsen danne værn på disse åbne brinker, de står altid østen for den og når aldrig med hovedet op over dens skulder.

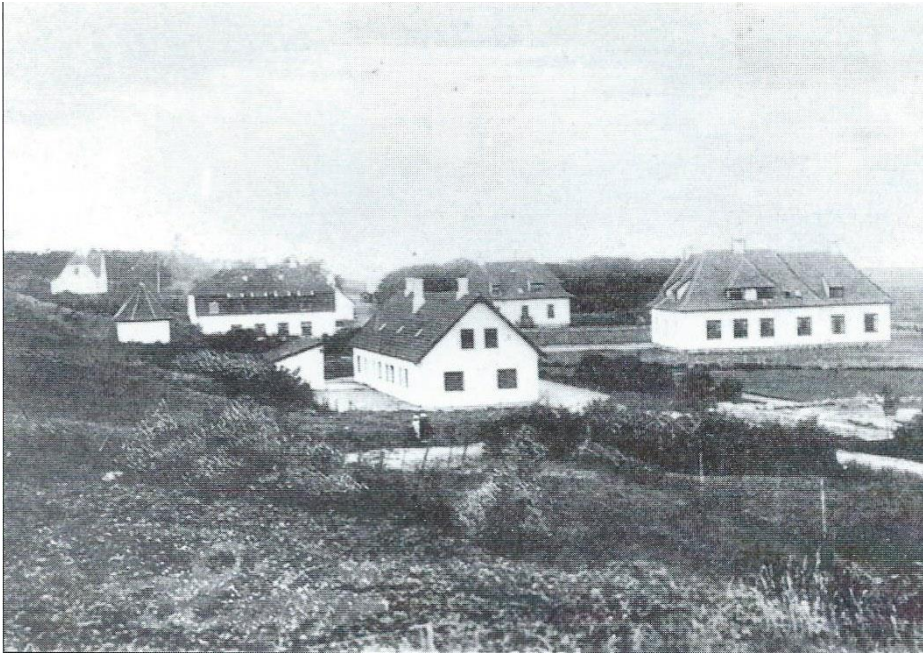
Men hvilken rigdom af småkravl, der holder til i læet: hindbær og jordbær, bakketidsel, rødbynke, lægenellikerod, masser af gul fladbælg og blodrød storkenæb, musevikke, gul snerre, torskemund, røllike, snerle, geranium, timian, regnfang, tveskægget ærenpris og rød pragtstjerne – alt i krattes bund eller udenfor i dets læ, indrammende vældene og de med siv og andemad klædte smådamme.

Vi går ind i den gamle skov mellem dens vestligste forposter af stormslagene ege og længere ind, hvor disse rejser sig i al deres pragt og herlighed, med stammer så gamle som Methusalem, med hulinger, så vokse mænd kan gemme sig i deres vom. Og omgivet af deres våbenbrødre røn, ask og elm og en talrig vagt af hassel, hindbær og brombær ved deres fødder.

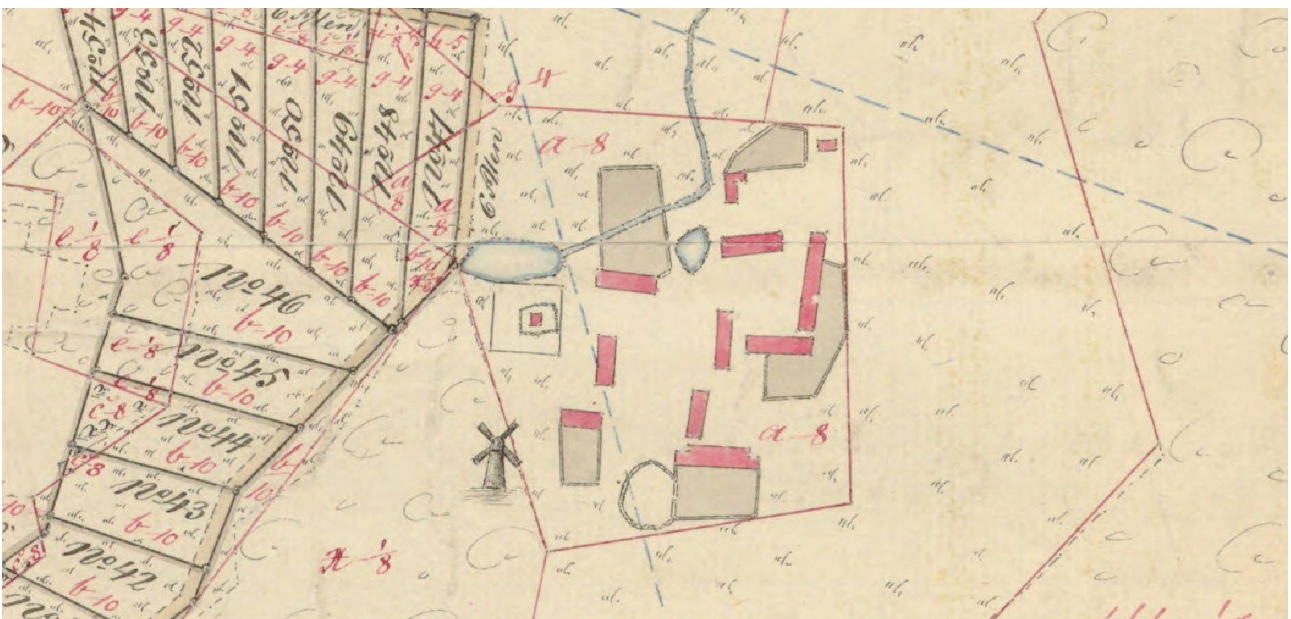
Herinde finder vi levningerne af øens gamle hesselskov. Jeg har næppe noget andet sted set røn og hassel (hessel) af en så vild skønhed som her og med så pragtfulde linjer i deres stammer.

Øerne i Limfjorden Livø

Kaprifolier slynger sig stålende om de gamle eges stammer, og i skovbunden finder vi mellem bævreasp og hindbærbuske et væld af bregner, hvoriblandt ikke mindre end fire forskellige arter af mangeløv. Anemone, skovsyre, fladstjerne, tveskægget ærenpris, hanekro, stor konval og liljekonval, kodriver, fuglegræs, galtetand og dueurt strides om pladsen herinde, ude i lysningerne blandet med fredløs og perikum. En ustandselig sang af bogfinke og musvit, tornsanger, løvsanger og gærdesanger fylder mit øre. Ringduen kurer dybt og blødt, og gøgen galer. Og også herinde pipper gærdesmutterne, de synes at være overalt i dette vildnis. En fuglekongefamilie spiller så fint og i så høje toner, at det lyder som græshopper med sordin på vingerne, det er en musik, der får hjernen til at svimle, et edderkoppespind af lyde, der synes intetsteds at komme fra, som om usynlige blomster har fået mæle.

Livø By 1921

Matrikelkort Livø By

Øerne i Limfjorden Livø

Så lyder et højt, gjaldende krageskrål lige over mit hoved – og det er, som om skoven gør en pause, det varer et lille nu, inden jeg igen fatter dens hvisken.

Øerne i Limfjorden Livø

Der ligger en lille dyster skovsø inde i den tætteste tykning.

Man når til den gennem et underligt ellekrat og over en sump, hvor en tusindårig eg, hul og frygtelig at skue, står på vagt som en trold med uhyggelige fangarme. Er man kommet forbi ham, så er man ved søens bred, inde i fortryllelsen. Eg, El. røn, hassel og seljepil hælder deres kroner sammen og luder ud over dens vand, de har farvet herinde i tusmørket som et gammelt bleget og ældet gobelin. Det mørke vandspejl under dem er næsten dækket af padderokker, dunhamre og gule iris. På et eneste sted falder en solstrime som gennem en tragt ned over dets flade, og på det sted skinner padderokkerne som spindelvæv og gyldne spyd i dens stråler. Hvepse står stille over sumpen på spillende vinger og stråler som alfesmykker mod den sorte bund, ophængte i usynlige tråde.

Her skal man sidde ganske stille – alene – time efter time. Så kommer Jomfruen! Hun kommer vandrende derinde fra den åbne plads med de store ege midt i den gamle skov, svæver over sumpen, glider gennem solstrålen uden at fange dens lys og daler stille ned ved din side, mens alle skovens fugle tier. Hun kommer derinde fra Den store Sten, ved hvilken hun spøger og hvortil hendes navn er knyttet; ineg mennesker ved mere hvorfor, ingen har vist det i hundrede år. Men stedet og Jomfrustenen er hellige og værner sig selv. Mange gange har menneskene forsøgt at sprænge stenen, men hver gang har skuddet dræbt manden, uden at stenen slog mindste revne. Sådan siger sagnet.

Just da jeg mente, at tiden kunne være inde for åbenbaringen, trådte tre hvide dådyr lydløst frem af tykningen; men i sidste øjeblik opdagede de mig, slog af med et smæld og galoperede bort over den raslende skovbund.

Her er ellers stille nok til spøgerier, ikke en lyd uden af og til nogle klynkende gulspurveunger. De gamle har i øjeblikket alt for travlt til at synge, selv om visen ikke er længere end en gulspurv. Nu gælder det om at bjærge føden til ungerne og betale forårsregningen! Det eneste levende, jeg ellers hører, er den hede summen fra en mygge- og fluesværm over Johannes Larsens hat, der, hvor han sidder foran mig og tegner.

Jomfustenen havde vi besøgt allerede dagen forud. Vi fandt den omtrent 200m vest for "Vægterhuset", den ældste bygning på øen, på en indhegnet plads mellem nogle store, ranke ege med småkrat imellem. Den vældige sten, som er mosgroet og dyster af ydre, ligger i et dybt hul, men rager med sin ryg højt op over dette rand. Omkring den i den frodige, høje grønsvær gror den skønne, violette pragtstjerne i de gamle

Øerne i Limfjorden Livø

eges skygge. En dåkalv, som havde ligget og sovet, for op fra sit leje lige ved vore fødder, og en harekilling røg op to alen derfra og flygtede lige så rædselsslagen.

Da vi i dag på ny gæstede stedet, listede vi os hen for at prøve på at fotografere dåkalven. Vi kravlede på alle fire og fandt den sovende i det samme leje som i går, men den var os for hurtig og fjernede sig med lange spring ind i tykningen. Jeg "skød" naturligvis forbi!

Vi har listet os så stille hen til stedet, at en af "eleverne", de tresårige røgter, som har tilbragt seksten år i Horsens tugthus, før han avancerede her til øen, ikke har opdaget os fra sit sæde på en gammel væltet egestamme. En drossel synger over hans sted, og flok sortmejsere holde palaver i krattet bag ved ham.

Omkring ham græsser de fede kreaturer.

Den gamle har i den sidste halvdel af sit liv ikke haft megen underholdning, men forstår, at søge sine oplevelser i ensomheden. Han har lært at snakke med sig selv. Det gør han også i øjeblikket. En gang imellem farer han forbavset og indigneret op ved den blinde makkers replik, og med vældig gestus og høj, profrtisk røst slår han hans meninger til jorden. Hans stemme lyder mærkelig på baggrund af blæstens tunge sus i de høje kroner over ham. Hvor han sidder, er hans hoved i solskinnet; de følger ham i alle hans bevægelser. De løsgående kreaturer græsser roligt omkring ham og bryder sig ikke om hans råb, ingen tager hensyn til ham, kun den blinde makker er opmærksom.

Øerne i Limfjorden Livø

Nu rejser han sig endelig og kommer hen forbi os. Han er tynd og lang med en storkehals og har grå skægstubbe i ansigtet. Han ligner en gammel hasselkæp, der har fået hår på håndtaget, og han danner en mærkelig pauver kontrast til de blankskinende, aristokratiske hoveder bag ved ham.

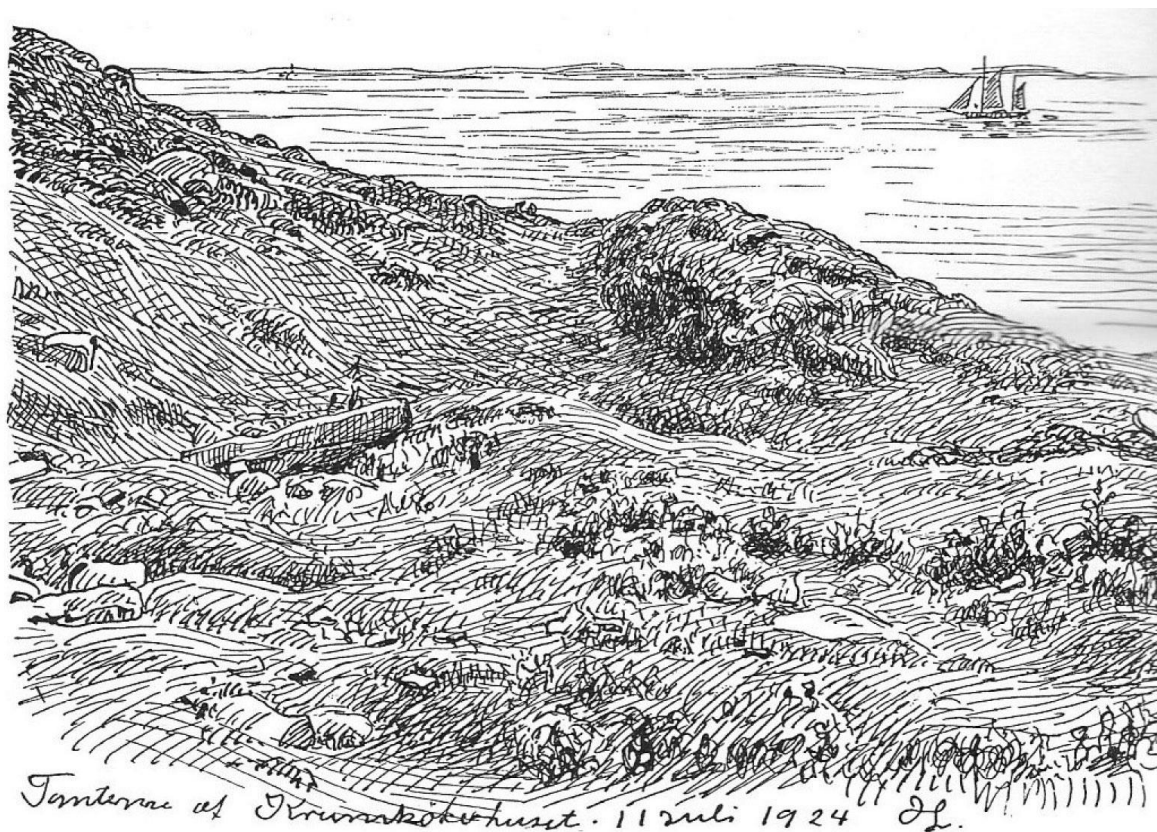
Så opdager han os på den anden side af hegnet.

”Der er sådan no’et dejlig græs derinde, hvor De står,” siger han i et tonefald, som om han fortsætter en lang samtale med os. ”Det er synd og skam, at de sølle køer ikke kan få lov til at gå ind og æde det. Jeg sagde det til inspektøren, men han kan jo ikke forstå det. Han siger, at så æder køerne også små buskene derinde.”

Uden at afvente et svar går han videre, hovedrystende. Han tænker bestandig kun på sine kære dyr. Formodentlig har den blinde makker været inspektøren, og emnet det fede græs i indhegningen. Og han går videre hen ad vejen, profeterende over de uforstandige magthavere. Fluerne følger ham over hans hoved.

Yderst på nordspidsen af øen, hvor bakkernes sidste, åbne hæld løber ud mod stranden, ligger den snart usynlige tomt af det gamle Krumhøkerhus, hvor fiskere og andre søfarende holdt til, da øen havde forpligtelse og bevilling til at traktere dem. Nu søges stedet kun af græssende kreaturer, og langs stranden, hvor før skuderne landede, færdes skalleslugerflokkene ensomt. En flok regnspøver trækker højt hen over stedet og slæber nogle lange, bløde fløjtetoner efter sig, der synes at dvæle lidt i luften. I læ af skrænten gror de vilde rosenbuske helt ned mod kysten.

Netop sådan så landskabet vel sagtens ud, da det gamle hus endnu lå her med sit mærkelige liv. Men om den tid, og hvad her da er hændt, kan ingen mere berette – de, der kunne, er alle sammen for længst ”dø’ å henn’”

Øerne i Limfjorden Livø

Krumhøkerhuset

Øst for øens nordspids var der tidligere landingssted, og her finder man rester af Krumhøkerhuset, en kongelig privilegeret kro med tilhørende landhandel fra midten af 1800-tallet, der betjente forbi sejlene søfolk. Kroen kaldtes også "De søfarendes kro".

I dag er der kun fundamentet, syldstenene, tilbage til at give et indtryk af, hvor beskedne forholdene har været. Huset målte 11 gange 5 meter. Steen Steensens Blicher datter Malvina var et par år krokone i Krumhøkerhuset, mens hendes mand, Rasmus Schade Berg, forpagtede øens teglværk.

På den fladt udløbende sydodde ligger på vestsiden et lille klintedrag, hvis højeste punkt er det 12 m høje Hessebjerg – atter ved sit navn et minde om øens gamle, vidtstrakte skov. På dets top ligger resterne af en gammel gravhøj. "Hessebjerg Høj", nu for længst ødelagt. Havet har taget halvdelen af den, og beboerne omtrent hele resten, deriblandt alle den sten. Rundt om gror sandsiden frodigt, strækker sig pletvis op langs oddens kyster. Store smukke klynger af vild timian blander sig deri med deres violette, vidtskinnende blomster, og den blodrøde storkenæb står i hærskarer under klinten og ind over de vejrbidte marker. Stranden har en bræmme af den gyldne bidende stenurt og af musvikken med de blændende blå blomsterbægre. Eddergule ranunkler, regnfang, sød syre, kællingetand og gul snerre velsigner disse magre jorder med deres overflod, mens imod nord små lave egekrat med roser imellem strækker sig over mod de højtliggende, dyrkede marker og begynder at varsle om skovens nærhed.

Umådelige mængder af viber sværmer over fladerne, hundredevis letter på en gang og flyver skrigende om os i vide buer. Strandkader, præstekraver og rødben færdes langs kysten, uden for hvilke skalleslugere svømmer. Få steder har vi set så mange af disse sidste fugle som. Ligesom sandtidsen behersker klintens flora, dominerer skalleslugeren fuglelivet langs stranden.

Imod syd ser vi Liv Tap krumme sig som armen på en crawlende svømmer, der iler over mod Ertebølle, mens brændingens skum og fråde kastes imod ham. I den farlige Løgstør Bredning er tappen med dens kilometer lange, undersøiske grunde et af de berygtede steder, hvor mangan fisker har sat livet til i storm og mørke.

Vi går over odden og ud ad dette smalle rev. Allerede odden består udelukkende af sand og grus, sparsomt bevokset med lav lyng og tyndt græs, hist og her med småbuske af sandtidsen. Engelskgræs, bidende stenurt, rødbynke, kællingetand, gul snerre og lave magre puder af vild timian, hist og her en lille forkommen høgeurt, er spredt over oddens jordsmon. På den kun 8 – 9 m brede og omtrent 200 m lange "tap" ses kun noget forblæst marehalm, lidt kokleare, små vantrevne "stolt Henrikker" og noget bidende stenurt. Stenurten er den, der længst holder stand, den giver ikke fortabt før helt ude, hvor brændingen begynder at overskylle revets sten.

Brændingen er voldsom fra vest i dag. Limfjordens ejendommelig uklare, gulgrønne vand, der aldrig er så klart som Kattegats eller bælternes, er til luvart for revet pisket op i hvidgul fråde, til læ ligger det gråt og grønt helt ud til, hvor stormen på ny begynder at rejse i det små, skummende kamme. Det stormer i dag næsten uafbrudt på slutningen af tredje uge, så vi får et godt og pålideligt indtryk af dette nordjyske fjordklima!

Fjordfiskerne og omegnens bønder har følgende tegn om, hvorledes Liv Tap er opstået:

Øerne i Limfjorden Livø

Engang i fordums tider var der en kæmpe eller trold på Livland, hvis kone boede ovre ad Ranum til. For nemmere at komme sammen blev de enige om at bygge en bro over fjorden mellem Rønbjerg Hage og Livø. De havde aftalt, at de på samme tidspunkt skulle påbegynde arbejdet fra hver sin side af fjorden og mødes midt ude på denne. Men den morgen, da de efter aftalen skulle tage fat, lå der en tæt tåge over fjord og land. Konen, som først ville skride til arbejdet, når tågen lattede så meget, at hun kunne se over til Livø, begyndte imidlertid med at fylde sit forklæde med jord og grus og gjorde derved et så vældigt greb i bakkerne, som "Liv Grav" på Ranum Mark den dag i dag viser. Manden derimod tog straks ufortrøden fat på arbejdet. Just i det samme tudede Ertebølle byhyrde i sit horn, så det klang ud over fjorden til ham. Trolden troede, at det var hans kone, der ville give ham til kende, hvor hun var, og lagde ud af alle kræfter i retning af lyden.

Op ad dagen, da tågen drev bort, opdagede han, at han var gået i gal retning, og at hans arbejde var spildt. Konen, som så det samme, blev så edderspændt, at hun kastede al den jord, hun gik med, fra sig. Og derved opstod de store høje og banker, som ligger tæt ved Rønbjerg Hage.

Men Liv Tap er troldens vej ud over fjorden.

Over gravhøjen på Hesselbjerg har man i gamle dage ofte set lys brænde om natten, et sikkert tegn på, at højen rummede en nedgravet skat.

Foruden Jomfruen i skoven husede øen tidligere en uhyggelig sort hund, som af og til viste sig for beboerne, altid midt mellem Nørre- og Sønderskoven. Den sidste, som har set den, er kammerherre Oppe-Schilden, som opdagede den på marken en dag, da der kørtes rug hjem. lagttageren fortalte, at den løb stærkt sidelæns, sådan som enkelte hunde har for vane, og den blev borte for ham bag Kræn Østergaards vogn!

"de sorte hund" henhører under den fauna, som nu er forsvundet fra øen, såsom pindsvin, muldvarp, alle rovdyr, hugorm og snog. Her findes vistnok mærkværdigvis slet ingen frøer på øen. Rævene udryddedes af Oppen-Schilden af hensyn til fasanvildtet, som han ligesom dåvildt indplantede på stedet. Af vildt findes her i øvrigt både harer og agerhøns. I fjor bortskødtes tyve stykker dåvildt, da de blev generende for agerbruget; der er nu kun til tilbage foruden nogle kalve. Egernet, som også for nylig er indført hertil, formerer sig med rivende hast, vistnok i høj grad på bekostning af småfuglene.

Af fugle så vi trods det bestandig stormfulde og barske vejr ca. 40 arter, hvad der sammenlignet med Fur er et ret betydeligt antal. Af disse var ikke mindre end nitten arter sangfugle, hvilket vel nok skyldes øens gamle natur skov. Af vadere sås fem arter, deriblandt bekkasinen i ganske få eksemplarer. E hejre kom en dag trækkende over øen, en anden dag sås både den store og lille regnspove. Efter inspektørens udsagn ruger både skallesluger og grav and her. Den sidste så vi imidlertid slet ikke, hvorimod skalleslugeren som før nævnt var meget talrig ved kysten.

Sælhunden, som vi til vor overraskelse af og til havde det i bredningen, forekom også ved Livø, hvor vi en dag overraskede en lille flok på det tørre rev ved Liv Tap. Hvad enten der er kommet herind fra vest eller øst er dens vej gået gennem 60 kilometer lange og oftest ganske smalle sunde!

Vi havde om aftenen ikke sjældent besøg af enkelte "elever" fra anstalten; en kom med tegninger, en anden med blomster, en tredje med digte, som han havde forfattet til vor forherligelse. Til gengæld gav vi dem nogle håndfulde cigarer, som altid hensatte dem i en tilstand af tavs henrykkelse.

Beständig talte de med os om udveje for at slippe bort. Særlig en ganske ung fyr, hvis chancer for nogen sinde at komme væk fra stedet vistnok var meget ringe, talte daglig med mig om sine bekymringer. "De må love mig, når De kommer bort herfra, at sige til den og den om at hjælpe mig. Glem det nu endelig ikke!"

Øerne i Limfjorden Livø

Jeg lovede at gøre, hvad jeg kunne, naturligvis på skrømt. Den sidste dag sagde han: ”Bare De nu vil huske det! Hvad skal jeg dog ellers gøre? De kan jo nok forstå, at det her ikke kan bli’ e ved at gå! Tror De, De kunne holde det ud?”

Staklen så slem ud, hans ansigt med den bestandige flydende næse, hvorfra væsken dannede en tyk kage sammen med hans overskæg, var ganske dyrisk.

Dette ensformige, triste selskab afbrødes en aften på behagelig vis, da vestenstormen havde drevet et par fiskerbåde med fire mand, som var på vej far bredningen hjem til Nykøbing, ind under øens vestside, hvor de søgte læ og trak bådene på land. Folkene gik fra borde i deres olietøj og kravlede ind i sandtidsebuskene på standen, hvorfra vi pillede dem ud, fik dem om bord og gav dem mad, brændevin og kaffe. Øen har besynderligt nok ikke mere noget sted, der kan huse sådanne folk, ikke engang et skur ved havnen. Men anstalten giver altid vejrslagne folk gratis mad og drikke, så længe de ligger her. Desværre kunne vi kun huse en af dem ombord, resten indrettede sig om natten så godt, de kunne, mellem buskene.

Det er en hård næringsvej, selv ved sommertide!

Storartede folk var det at se til, med barske fortrinlige ansigter; de store jyske næser skar det ramsaltede smil midt over, når det lejrede sig over de brede kæber.

I vort selskab var de tavse som havskildpadder. Men i kabyssen, hvor de var alene med vores skipper, gebærdede de sig helt anderledes. For skipperen var dette møde jo noget af en oplevelse, og nu får jeg en lejlighed til at præsentere ham, som ved begyndelsen af denne rejse var trådt i vort gamle Petersens sted. Svendsen er af svensk slægt, hvad navnet viser, men så god en Kertemindefisker, som nogen, berømt mellem fællerne for sin påpasselighed, dygtighed og haetad eventyrlige ordenssans. Han var os en fortrinlig mand. Fra den første dag, han kom om bord, behandlede han os på dækket, som kaptajnen på en oceanflyver behandler sine passagerer, taktfuldt de haut en bas. I sine egenskaber under dækket som hovmester og kokk eller ved bordet var han som disse ældre husbestyrerinden, der i løbet af mange år har opkastet sig til hjemmets virkelige herrer, og hvis særegenheder man bøjer sig for. I virkeligheden var vi ikke så lidt under tøflen. Det var aldrig gået med en jyde eller sjællander, men hans særlige blanding af fynsk og svensk verdensmandsmæssighed skabte altid den rette balance.

Han var et eventyre af properhed. I hans tid skinnede motoren af sølvbronze, og olien i den var så gylden og klar om de blanke stålled, at man kunne have nedlagt sardiner i den når som helst.

Når han og de fire jyder sad sammen forude i hans køjerum, så tæt som sild i en tønne, og alle dampede af kaffe og indvendig varme, da var han i sit es. Inde fra vort rum hørte vi, hvor den fynske tone bestandig svam øverst i enhver diskussion ligesom vox humana på et orgel, sekunderet af et lavt brummekor fra pedalerne. Og når den ene af gæsterne, som huset formåede at rumme, blev om bord hos ham, mens de andre tre gik op stak hovedet ind i buskene, så tog han den fynske accent med ovet i sin slummer – hans snorken var altid en lille terts højere end den andens.

En bedre mand til at handle har vi ikke haft om bord. Han drev helst tuskhandel med de indfødte, og havde han måttet råde og anvende sine tricks, ville vi have fået føden gratis gennem Limfjorden i hele dens længde. Jeg tror, det var ham, der engang skaffede os et vældigt måltid fede markrel for en gammel sønderlæst roman om Sherlock Holmes.

Også med Nykøbingfiskerne slog han nu en handel af. En aften, da vi kom om bord, stod menuen til vor behagelige overraskelse på ålesuppe, hvad duften straks røbede, da vi skrævede over lønningen. Det var et af hans gastronomiske glansnumre, og vi glædede os som små børn til måltidet. Denne ret skal tilberedes af

Øerne i Limfjorden Livø

ål i den eneste passende størrelse, omhyggeligt udvalgte, nemlig 2½ cm i tværmål – aldrig tykkere, siger Svendsel. Fiskene skæres på 4 centimeters længde og serveres i suppen, der er sur og sød og skal rumme et utal af boller, gule som æggeblommer, samt en passende visk- Kan serveres på emaljerede blikallerkener.

Det er en sund og nærende kost, der egner sig til skibsbrug.

Jeg ved ikke, om jeg forudskikkede denne bemærkning, at vi var sultne. I al fald lykkedes der virkelig for os ombordværende tre mand ved den pågældende lejlighed at sætte 93 (treoghalvfemsindstyve) stykke ål til livs foruden de tilhørende boller.

Vi ærgrede os naturligvis stærkt over, at vi på dette tidspunkt måtte give op, og talte om det forsmædelige i, at vi ikke nåede det runde tal 100. Men det lykkedes altså ikke, og det var vi stærkt nedbøjede over.

Men et kvarters tid senere, da Skipper var i færd med at vaske op forude, mens vi andre strakte os på køjebænkene med lindede vesteknapper, bankede han pludselig på slottet ind til os. Og så hørte vi på et herligt og klangfuldt fynsk følgende ord:

”Nu ka’ Di godt notere di hundrede, hr. Friis – for nu har je’ ædt syv romper!”

Den sidste aften, vi ligger ved Livø, er det blevet helt stille med havbleg. Himlen er overtrukket med et tyndt, gråligt slør, og solen går rød ned bag lave tåger. Vi forhaler uden for havnen og ligger om natten under kysten.

Da vi næste morgen tager ankeret for ar sejle vestpå, er det herligt sommervejr, solen skinner ligligt, og en nordlig brise sætter lette bølger over fjorden – fortrinligt vejr at komme videre i. Da vi runder Liv Tap og øen glider agterud, finder jeg i min lomme et papir med et af ”elevernes” digte.

Et vers deri lyder sådan:
Der paa denne herlige ø
Der skal mangel gaa til det sidste
Og der skal mangel leve og dø
Til di kommer til Løgstør i en kiste.

Fra Bogen Defekt og deporteret. Ø – anstalten Livø 1911 – 1961

”moralsk åndssvaghed” eller antisocialitet

Her bringes bogesammenfatninger i hvert afsnit.

1. Øer som ramme for isolation af ”samfundsfarlige individer”
2. Livø i professor Chr. Kellers ”regeringsperiode”
3. Livø i overlæge Wildenskøvs ”regeringsperiode”
4. Indsat på Livø
5. Tidsubestemt indsættelse. Sterilisation og kastration.
6. De indsattes oplevelse af Ø – anstaltsopholdet
7. Nye Tider. Om afvikling af Livø som Ø – anstalt.

Øerne i Limfjorden Livø

Øer som ramme for isolation af "samfundsfarlige individer"

Oprettelsen af Livø som kriminalasyl for åndssvage mænd skal ses som et resultat af en faglig og retlig diskussion om, hvad samfundet skulle stille op med forbrydere, der blev bedømt til at være svagtbegavede og derfor uegnet til almindelig straf.

Overlæge Chr. Keller inddrog i sin argumentation for oprettelse af en øanstalt for åndssvage mænd både retlige, samfundsmæssige, humane og metodiske argumenter.

Retlig måtte åndssvageanstalterne påtage sig opgaven med at observere, diagnosticere og behandle personer, som efter en begået forbrydelse blev indlagt på en anstalt.

Samfundsmæssigt måtte åndssvageanstalterne sørge for, at de indlagte blev taget i forvaring på en måde, så de blev afholdt fra at begå eller gentage forbrydelser. Samtidig var det i samfundets interesse, at indlagte dømte blev afskåret fra at få børn, da disse personers forbrydelser mentes at skyldes arvelig belastning. Anstalten måtte i praksis udføre det forebyggende arbejde, som den retlige indlæggelse af de pågældende lagde op til.

Humant set ville cellebehandling af syge mennesker være en brutalitet, som Chr. Keller gerne ville afstå fra. Ved at oprette anstalten på en ø, kunne de pågældende indsatte både føle sig fri og være spærret inde.

Metodisk set løste ø – anstalten er problem, idet de antisociale åndssvage ifølge Chr. Keller krævede en mere "militærisk" overvågen og kontrol end de øvrige indlagt. En sådan "militærisk" kontrol kunne uden at genere de indsatte på moderanstalten Brejning gennemføres på Livø, afskåret som den var fra en øvrige anstalt.

Chr. Kellers nærmeste kollega, overlæge A. Friis, Ebberødgaard, delte ikke Chr. Kellers opfattelse af, at det ville være en samfundsmæssig gevinst at oprette en ø-anstalt for kriminelle åndssvage mænd. Dels mente han, foranstaltningen ville være for dyr i forhold til antallet af åndssvage forbrydere, dels mente han, at øen ikke alene ville blive forbeholdt forbrydere, men over tid ville komme til at rumme alle "besværlige" patienter. Overlæge A. Friis skulle vise sig at få ret i sin formodning.

Chr. Keller fastholdt imidlertid tanken om at oprette en ø – anstalt for kriminelle, åndssvage mænd. I Chr. Kellers univers stod forebyggelsestanken centralt. På denne baggrund havde Chr. Keller ikke – som A. Friis – problemer med at indsætte mænd på Livø, som endnu ikke havde begået en forbrydelse. For ham var det mere et spørgsmål om at handle før forbrydelsen blev begået.

Livø i professor Chr. Kellers "regeringsperiode"

I de forhandlinger Sundhedsstyrelsen og Justitsministeriet havde med hinanden i 1910 blev der talt om 25 – 35 pladser beregnet for "åndssvage Personer, som har vist sig farlige for den offentlige Sikkerhed, uden at der dog til deres Forvaring kræves særlig stræng Indespærring eller Isolation". Men Livø – anstalten eskalerede. I 1927 fik anstalten ministeriets godkendelse af, at det normerede antal pladser var 95. Det var 10 personer mere, end øen var normeret til efter ibrugtagningen af den fjerde og sidste pavillon i 1920.

Øerne i Limfjorden Livø

Det øgede pladsbehov kan forklares på flere måder:

- Der var flere kriminelle åndssvage end først anslået
- Øen blev fyldt op med "besværlige" klienter fra hele landet.

Med tanker på den diskussion der i begyndelsen af 1900 tallet blev ført mellem overlæge A. Friis, Ebberødgaard og overlæge Chr. Keller, De Kellerske Anstalter (jefv. Kap 1) ser det ud til, at et mere bredt visitationsgrundlag er blevet brugt og at "besværlige" klienter er blevet indlagt i et større omfang end domfældelserne gav anledning til. Indlæggelse på Livø er i et vist omfang blevet brugt som disciplinær foranstaltning. A. Friis havde netop udtrykt bekymring for, at Livø ville blive opsamlingssted for alle besværlige patienter, mens Chr. Keller mente, at der var et meget stort antal antisociale personer, der ville have behov for øen som forebyggende foranstaltning. Det stadigt øgede pladsantal på Livø kan tolkes som øget opmærksomhed på forebyggelsestanken ud fra en eugenisk ideologi. Det gjaldt om at isolere de dårlige arvebærere, inden de havde reproduceret sig, og om at isolere de sociale normovertrædere, inden de havde forbrudt sig.

Livø blev betragtet og lanceret som et eksperiment af interesse for fagfolk indenfor åndssvage-, sindssyge- og fængselsvæsenet. Det kriminalbiologiske aspekt står stærkt i beskrivelserne af eksperimentet og af de indsatte. De indsatte blev betragtet som mennesker uden egentlig skyld, da de i deres handlinger blev drevet af nedfødte drifter og instinkter. De var syge – defekte – med diagnosen "moralsk åndssvagthed" eller antisocialitet. Ud fra denne kriminalbiologiske opfattelse af deres "natur" var der ikke store forventninger til, at de kunne "forbedres" eller "genopdrages". Livø – eksperimentet blev på denne baggrund betragtet som humant: Et menneske med medfødt vagabonderingsdrift ville lide unødigt ved at blive spærret inde på en lukket afdeling. På en ø kunne vedkommende arbejde i der fri, og når driften til vagabondering indfandt sig, kunne den følges uden gene for samfundet. Øen var stor nok til, at en mand med vagabonderings trang i udbrud kunne løbe til skovs et par dage, og derved få afløb for driften.

Ligesom indlagte på anstalten i Brejning kunne blive deporteret til Livø som disciplinær foranstaltning, kunne indsatte på Livø blive deporteret til Sikringsanstalt eller anden lukket afdeling som disciplinær foranstaltning.

Det farlige ved de indsatte blev understreget udadtil gennem henvendelser til offentligheden. I det interne sprogbrug er fængselstermer hyppigt forekommende. Livø løste i de ansattes bevidsthed en sikringsopgave i forhold til personer, som blev bedømt farlige for den offentlige sikkerhed, og en disciplineringsopgave overfor uefterrettelige og normbrydende åndssvage indlagt på anstalt. Denne opfattelse at, at opgaven gik ud på sikring og kontrol præger generelt beskrivelserne af de indsatte. De ledende ser, hvad de skal passe på, og de ledendes bedømmelse af de indlagtes adfærd må ses i dette lys.

Anstalten blev opbygget under hensyntagen til sikkerheden: husene lå tæt sammen, forbindelse til omverden blev sikret via båd og telefon, og der blev samarbejdet tæt med det lokale politi.

Øerne i Limfjorden Livø

Livø i overlæge Wildenskovs "regeringsperiode"

H. O. Wildenskov blev i 1921 hentet til Den Kellerske Aandssvageanstalt af overlæge Chr. Keller. Wildenskov var på det tidspunkt under uddannelse som kirurg på Nakskov Sygehus. Fra 1924 begyndte han at markere sig som åndssvagelæge i det faglige tidsskrift: Nyt Tidsskrift for Abnormvæsenet. I 1929 blev H. O. Wildenskov 2. overlæge på anstalten i Brejning, og han fik på samme tidspunkt hovedansvaret for ø-anstalterne Livø og Sprogø.

Wildenskovs faglige stil og interesse mindede om Chr. Kellers, men han var mere akademisk skolet. Han skrev en doktordisputats i 1934 om arvelige forholds betydning for forekomst af åndssvaghed.

Wildenskovs hovedinteresser var knyttet til eugeniske og organisatoriske spørgsmål. Han beskæftigede sig især med intelligensprøvesystemer og prøvernes brugbarhed, med sterilisationsspørgsmål og sterilisationslovgivning og med retlige spørgsmål i forbindelse med internering af! "samfundsfarlige" åndssvage.

Som hovedansvarlig for ø – anstalterne Livø og Sprogø førte Wildenskov en livlig korrespondance med de skiftende inspektører på Livø. Især brevvekslingen mellem Wildenskov og inspektør Viggo Hansen i perioden 1929 – 1946 spændende at læse, fordi de to mænds tætte forhold giver brevene et eget uformelt præg. Gennem brevene får vi indtryk af hverdagsliv og hverdagspraksis på Livø, således som den dels blev udformet, dels blev oplevet af overlæge og inspektør.

Overlæge Wildenskov mente, at intelligensprøvning var det mest objektive redskab ved vurdering af åndssvaghed, og at grænsen mellem åndssvaghed og normalitet burde sættes ved I: K: 75. Han mente ikke, at sinkegruppen burde inddrages under åndssvagedefinitionen.

Indsat på Livø

Op gennem 1900-tallet fuldendtes den strafferetsreform, som havde været undervejs siden 1905. De grundprincipper, strafferetsreformen hvilede på, blev også inden den tid diskuteret nationalt og internationalt. En deterministisk – årgangsbestemt opfattelse af visse forbrydelser afløste en indeterministisk og viljebestemt opfattelse. Fokus blev i højere grad end før rettet mod forbyrderens person og særlige naturel, fremfor alene på forbrydelsen. Dette resulterede lovgivningsmæssigt i en række særlovgivninger. Der kom øget fokus på straffelovens utilregnelighedsparagraffer, og der blev lavet særlige lovgivninger beregnet på "abnorme" forbrydere. Det gælder f.eks. sikringsloven af 1925 og

Øerne i Limfjorden Livø

åndssvagebogen af 1934. Også Forsorgsloven af 1933 havde bestemmelser, som handlede om tvangsbehandling af visse socialt belastede grupper.

Den milde, tidsubestemte behandlingsstraf var en belastning for de dømte. De var helt afhængige af ledelsens skøn og krav, når det skulle afgøres, om en ansøgning om udskrivning på prøve kunne komme på tale. Det gjaldt også udskrivningen på betingelse af sterilisation eller kastration, som sterilisationslovene i 1929 og 1935 og åndssvagebogen af 1934 gav mulighed for.

Den tidsubestemte straf blev af overlæge og inspektør på Livø anset for en nødvendighed, hvis de skulle gøre sig håb om at styre de indsatte. Ubestemt heden blev brugt både til at anspore mændenes arbejdslyst og gode opførsel og som repressalie, hvis mændene forsøgte flugt eller oprør. Opholdets længde kunne med andre ord reguleres efter regler, som alene blev fastsat af overlæge og inspektør. På samme måde kunne kravene til de udskrevne skærpes eller slækkes.

Udskrevet på prøve var de pågældende under tilsyn af både politi og åndssvageanstalt. Denne efterfølgende kontrol foregik principielt, indtil den pågældende blev endeligt udskrevet af forsorg, men den var mest effektiv i de første år efter prøveudskrivningen.

Der foregik fra begyndelsen af 1930'erne en debat mellem overlæge Wildenskov og overlæge Nørvig om afgrænsningskriterier – dette i relation til det retlige systems vurdering af strafegnethed og senere i forhold til spørgsmålet om, hvem der skulle inddrages under åndssvageforsorg i relation til åndssvagebogen af 1934. Overlæge Nørvig gik ind for en flydende afgrænsning baseret op observation, mens overlæge Wildenskov gik ind for en fast I. K. grænse, som kunne friholde sinkegruppen fra åndssvagebogens bestemmelser. Overlæge Wildenskov deltog i en offentlig debat om dette spørgsmål i 1943 – 1944.

Tidsubestemt indsættelse. Sterilisation og kastration.

Udskrivning fra Livø var før sterilisationsloven af 1929, forsorgsloven af 1933 og åndssvagebogen af 1934 betinget af mændenes opførsel og af, om de retligt indsatte mænd kunne få både overlægens og myndighedernes opbakning til, at de kunne prøveudskrives til kontrolleret familiepleje.

Efter ikrafttrædelse af sterilisations-, Kastrations- og åndssvagebegrænsningerne 1929, 1934 og 1935 blev udskrivning for en stor del gjort afhængig af mændenes villighed til at lade sig operere. Der steriliseredes i alt 285 mænd og kastreredes 89 på den Kellerske Aandsvageanstalt i Brejning i perioden 1930 – 1972. De fleste blev opereret i perioderne 1935 – 1945 og 1948 – 50. Krigens erfaring med, at der var sket overgreb mod mennesker med handicap i ”det tredje rige” har jeg kun set berørt i få artikler. Danske professionelle oplevede, at de med hensyn til sterilisation og kastrationer arbejdede på et helt andet grundlag end tyskerne gjorde.

I begyndelsen af 1930'erne var overlæge Wildenskov optaget af at få steriliseret så mange som muligt. På dette tidspunkt syntes han, det gik for langsomt med at få sagerne igennem de forskellige instanser. I slutningen af 1930'erne blev han fra centralt hold kritiseret for, at han ikke steriliserede Livø – Mænd nok. Der kan ikke have været på grund af manglende engagement, idet Wildenskov også på det tidspunkt agiterede kraftigt for sterilisation af åndssvage i foredrag og artikler. Men det var begrundet i, at Wildenskov opretholdt I. K. 75 som en fast grænse mellem åndssvaghed og normalitet. Mennesker med I: K: 75 eller derover var efter overlæge Wildenskoves mening ikke omfattet af reglerne i åndssvagebogen af 1934.

Øerne i Limfjorden Livø

Omkring årsskiftet 1949 – 50 oplevede Wildenskov det vanskeligt at få sterilisationssager igennem, og han begyndte at blive endnu mere tilbageholdende end tidligere med hensyn til indstillinger af grænsetilfælde. Wildenskov var generelt tilbageholdende med hensyn til at sterilisere mænd med I. K. 75 eller derover. Han var også langt mere tilbageholdende med hensyn til at sterilisere mænd end kvinder. I perioden 1930 – 1970 blev 1084 kvinder på den Kellerske Aandssvageanstalt steriliseret – dette set i forhold til de 285 steriliserede mænd i samme periode.

Nogle mænd udviklede ”afvigende” seksuel adfærd. Denne blev betragtet med faglig interesse af overlæge Wildenskov. At disse ”perversioner” også kunne hænge sammen med mændenes isolation og afskæring fra det andet køn blev kun sporadisk berørt i korrespondancesagerne, hvor det drejede sig om homoseksuel praksis.

Overlæge Wildenskov blev over tid meget forsigtig med at indstille mennesker til kastration, da langtidsvirkningerne af indgrebet gjorde ham bekymret. Mændene synes at miste deres initiativ og arbejdssevne.

De indsattes oplevelse af ø – anstaltsopholdet

Landbrugsholdet 1949

EksPLICIT findes der kun i begrænset omfang udsagn fra tidligere indsatte på Livø om, hvordan de har oplevet ø-anstaltsopholdet, men IMPLICIT kan deres oplevelser tolkes ud fra de breve og notater, der findes i journaler og korrespondancesager. Der findes i journalerne breve skrevet af indsatte, ligesom jeg har interviewet en tidligere indsat på Livø.

De indsatte oplevede sig som fanger fremfor som ”syge”, og tidsubestemt heden i indsættelsen blev oplevet som en stor belastning. Mændene drømte om et almindeligt liv udenfor anstalten. I de drømme indgik også ønsket om at få en kone eller kæreste.

Øerne i Limfjorden Livø

Mange mænd søgte at flygte fra Livø. Det skete i stjålen båd, på tømmerflåde og over isen. Nogle druknede under forsøget. Når mændene flygtede, blev deres fangestatus mere fremtrædende end deres behandlingsstatus som ”syge”. Så skiftede billedet figur grund: overlæge og inspektør optrådte som rettens håndhævere snarere end som medicinske og pædagogiske behandlere og omsorgsudøvere.

Mændene havde i en del tilfælde kæreste på land, men det var svært at opretholde forbindelsen, da alle breve blev censureret, og da ikke alle mænd kunne opnå udgang fra øen, ligesom besøg på øen af familie og kæreste ikke var tilladt.

Fire tidligere ansatte på Livø fortæller uafhængigt af hinanden om, at den tidsubestemte indsættelse var en stor belastning for mændene. De fortæller også om, at maden var knapt tilmålt, og at inspektør og overlæge var enerådende m.h.t. mændenes behandling. Disse udsagn svarer til det, en tidligere indsat giver. De fortæller tillige, at en del indsatte udviklede homoseksuelle forhold til hinanden. Samtidig fortæller de, at mændene fik lov at bygge små hytter og opdyrke haver i skoven. Her kunne mændene være i deres fritid. En del mænd kom ved nedlæggelsen af Livø fra asken og i ilden, idet de blev indsat på lukket afdeling, hvor der var langt færre frihedsgrader, end der havde været på Livø.

Nye tider. Om afviklingen af Livø som, Ø-anstalt

Gunner Wad 1953

Der var fra begyndelsen af 1950'erne et modsætningsforhold mellem overlæge Wildenskov på den ene side og overlæge Wad på den anden. Overlæge Wad fandt, at disciplinen på Livø med inspektørskiftet fra Viggo Jensen til Tidemand var blevet altfor slap, hvilket påvirkede hans ”Vidskov-drenge” i uheldig retning. Wad følte sig heller ikke sikker på, at de patienter, som kom fra hans anstalt, blev steriliseret i tilstrækkeligt omfang, hvorfor han ønskede den ordning indført, at alle tidligere Vidskov – patienter skulle genindlægges på Vidskov, når de blev udskrevet fra Livø. Wildenskov var på det tidspunkt mere indstillet på nye behandlingsideer og var af forskellige grunde tilbageholdende med at indstille tvivlstilfælde til sterilisation. Wad kom igennem med sit forlangende, men Wildenskov trak sagen ud og i praksis blev den indførte procedure om ”tilbagesendelse” af Vidskov – patienter ikke fuldt ihærdigt op.

Wads kritik var rettet mod inspektør Tidemand, som på mange måder prøvede at indføre nye og mere pædagogiske ideer på Livø. Samtidig var Tidemand streng, hvis Livø – mændene brød indgåede aftaler. Her måtte Wildenskov dæmpe sin nye inspektør og bede ham begrænse det antal dage de pågældende kunne sidde isoleret i celle.

Øerne i Limfjorden Livø

De nye behandlingsideer, som Tidemand forsøgte sig med på Livø, vægtlagde kvaliteten af mændenes fritidstilbud ligeså højt som kvaliteten af mændenes arbejdsliv. Dette var nye behandlingsidealer generelt i tiden.

Åndssvageforsorgens omorganisering 1959 fik stor indvirkning på anstaltens liv og Livøs fremtidige status.

Der blev stillet spørgsmålstejn ved, om Livø skulle bevares. Overlægekollegiet var delt på dette spørgsmål, men ved årsskiftet 1959 – 1960 så det ud til, at der kunne opnås enighed om øernes nedlæggelse. Da det erstatningsbyggeri på land, som var stillet i udsigt fra centralt hold, lod vente på sig, skiftede stemningen. Især tre overlæger kæmpede mod nedlæggelse af Livø. Det var de tre overlæger, som i størst omfang havde benyttet øen. Der drejede sig om overlæge Wad fra Wodskov, overlæge Schwalbe-Hansen fra Ebberødgaard og overlæge Clausager fra de Kellerske Anstalter i Brejning. Disse overlæger kæmpede imod nedlæggelse – men tydeligt mere af disciplinære grunde end af behandlingsmæssige, retlige og reproduktive. De oplevede det svært at undvære Livø som disciplinært skræmmebillede i den daglige praksis.

De indsatte på Livø 1935 - 35

Øerne i Limfjorden Livø

